

МЕТАФАРЫЧНАЕ ВЫМЯРЭННЕ ХУТКАСЦІ ПРАЦЯКАННЯ ЧАСУ Ў БЕЛАРУСКАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ

Навуковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Выпуск 1 (43)

УДК 811/161/3'373.612.2:398.92(=161.3)

DOI:10.24144/2663-6840/2020.1(43).196–201

Лещинська О. Метафарычнае вымярэнне хуткасці працякання часу ў беларускай фразеалогіі; колькасць бібліяграфічных джерел – 12; мова білоруська.

Анатацыя. Зварот да фразеалогіі беларускай мовы дыктуецца сучаснымі тэндэнцыямі працэсаў глабалізацыі, якія пагражаюць нівеліроўку нацыянальных каштоўнасцяў, нацыянальна-культурных адрозненняў беларусаў, у сувязі з чым узрастае роля мовы і асабліва яго фразеалагічных адзінак, якія выступаюць злучальным звяном паміж мовай і культурай народа, адзінкамі «мовы» культуры беларускага народа. Фразеалагічныя адзінкі фіксуюць, захоўваюць і перадаюць без змянення формы і зместу культурную інфармацыю, выпрацаваную народам і закладзеную ў мінулым як спосаб замацавання і атрымання ведаў, як сродак вобразна і сціснута прадставіць найбольш важныя бакі жыцця народа і, самае галоўнае, як сродак засвоіць уласцівыя і характэрныя беларусам маральныя і духоўныя каштоўнасці, агульначалавечае і нацыянальна адметнае. Асаблівую цікавасць уяўляе такая універсальная катэгорыя як час, як асобны канцэпт карціны свету беларусаў, прадстаўлены ў беларускай фразеалогіі безлічнае і разнастайна.

У артыкуле на матэрыяле фразеалагізмаў беларускай мовы з агульным значэннем 'хутка' усталёўваецца ролю метафары ў стварэнні вобразаў адзінак для навочнага абазначэння, характарыстыкі і ацэнкі хуткасці працягласці часу, выяўляюцца культурная канатацыя, устойлівае каштоўнаснае змест культуры, яе катэгорый і сэнсаў, ўзаемадзеяння мовы і культуры ў дыяпазоне культурна-нацыянальнай самасвядомасці.

У выніку аналізу фразеалагізмаў і інтэрпрэтацыі іх вобразных уяўленняў аб шпаркасці часу выяўляецца перш за ўсё часовая ацэнка дзеянняў самога чалавека, а наяўнасць сінанімічных адзінак з агульным значэннем 'хутка' сведчыць аб градацыі агульнага значэння, дыферэнцыяцыі ў адпаведнасці з вобразам семантычнага аддзялення, стылістычнай асаблівасці ўжывання і аб шырокім дыяпазоне нацыянальна-культурнай падставы вобразаў адзінак для прадстаўлення адной характарыстыкі абстрактнага паняцця пра час – яго хуткачэснасці як якаснай ацэнкі падзей, якія адбываюцца дзеянняў.

Ключавыя словы: фразеалогія, час, хутка, код культуры, метафара, вобраз, нацыянальна-культурная канатацыя, ацэнка, семантыка, градацыя.

Пастаноўка праблемы. Сучасная лінгвістычная навука скіравана на інтэграцыю моўнага і культуралагічнага падыходаў да аналізу мовы і моўных адзінак, з якіх выдзяляюцца найперш адзінкі фразеалогіі як адны з найбольш «культураносных» у кожнай мове. Такі падыход стаў надзвычай актыўным дзякуючы выхаду прац В. М. Тэлія [Тэлія 1996], яе паслядоўнікаў, асабліва з распрацоўкай лінгвакультуралагічнага метаду ў фразеалогіі [Ковшова 2013], выданнем лінгвакультуралагічнага слоўніка рускай мовы [БФСРЯ 2009]. Далучаючыся да прыхільнікаў такога падыходу і ставячы мэтай рэканструкцыю фразеалагічнай карціны свету беларусаў, у калектыўнай свядомасці якіх існуе спецыфічная карціна свету, што адлюстроўвае вопыт беларускай лінгвакультуры з яе ментальнымі ўтварэннямі ў выглядзе канцэптаў, уся наша ўвага скіравана да вывучэння сістэмы канцэптаў фразеалагічнай карціны свету беларусаў [Ляшчынская 2012; 2015; 2018], сярод якіх выдзяляем канцэпт 'час'.

Канцэпт 'час' як універсальны з'яўляецца адным з асноўных складнікаў канцэптуальнай сістэмы кожнай мовы, і яго вывучэнне стала аб'ектам увагі многіх даследчыкаў, што прысвяцілі свае працы розным аспектам часу і разнастайным сродкам выражэння гэтай катэгорыі (Н. Д. Аруцонава, В. Г. Гак, В. І. Карасік, А. С. Якаўлева і інш.). У фразеалогіі гэта працы, прысвечаныя вербалізацыі канцэпту 'час', напрыклад, у нямецкай

мове [Баруздына 2008], з прасторавым і часавым значэннем ва ўкраінскай [Редін 1989], параўнанню фразеалагізмаў нямецкай і рускай моў [Шербіна 2008], часткова беларускай і англійскай [Артемова 2014] і інш.

Актуальнасць даследавання абумоўлена патрэбай вывучэння канцэпту 'час' як аднаго з універсальных канцэптаў у фразеалагічнай карціне свету беларусаў, як важнай часткі канцэптуальнай сістэмы, якая ў кожнай мове адлюстроўваецца парознаму, што дазваляе меркаваць пра часовае ўспрымання, пра этнічны часавы менталітэт, часавыя ўніверсаліі і наогул пра фразеалагічную часавую карціну свету, у якой кожны складнік патрабуе вывучэння, у тым ліку і прыслоўныя фразеалагізмы са значэннем 'хутка', якія не былі аб'ектам вывучэння.

Мэта публікацыі – прачытанне, інтэрпрэтацыя, тлумачэнне ментальнасці і неабходнасць рэканструкцыі нацыянальнай часовай карціны свету праз вобразы фразеалагізмаў са значэннем 'хутка' як яе часткі, вызначэнне мадэляў метафар для адлюстравання культурна-гістарычнага вопыту этнасу і выяўлення прыярытэтаў беларусаў ва ўспрымання хуткасці як характарыстычнай катэгорыі часу.

Для дасягнення пастаўленай мэты даследавання семантыка-тэматычнай групы фразеалагічных адзінак выкарыстоўваліся **метады суцэльны выбаркі адзінак** з разрозненых фразеалагічных слоўнікаў беларускай мовы, **метады лінгвакультуралагічнага аналізу** як асноўны, а ў дадатак

да яго універсальны метада факторнага аналізу, структурна-тыпалагічнага і сёмнага аналізу, часткова матэматычны метада.

Выклад асноўнага матэрыялу. Даследаванне фразеалагічных адзінак (далей – ФА), што абраны аб'ектам увагі з прычыны рэпрэзентацыі аднаго аспекта часу ў фразеалагічнай часовай карціне свету беларусаў, дазваляе найперш зразумець выключнасць гэтых адзінак як моўных знакаў, якія адлюстроўваюць, захоўваюць і перадаюць ад пакалення да пакалення гістарычны і культурны вопыт народа, з'яўляюцца «праваднікамі» ў прастору культуры беларусаў, бо самі «нараджаюцца на перасячэнні мовы і культуры» і з'яўляюцца «патэнцыяльна культураноснымі знакамі».

Вядома, што час як усеагульная форма існавання матэрыі, як універсальная катэгорыя быцця чалавека прадстаўляе найбольшую складанасць менавіта для ўсведамлення яго чалавекам. Так, час як адно з асноўных паняццяў філасофіі і фізікі ў свядомасці чалавека ўспрымаецца ў дзвюх разнавіднасцях – цыклічны (час як паслядоўнасць паўтаральных адна тыпных падзей) і лінейны (час як аднакіраваны паступальны рух). А. С. Якаўлева, аналізуючы пэўныя лексемы рускай мовы як паказчыкі цыклічнасці часу, заўважае, што «гэтыя два ўяўленні могуць супрацьпастаўляцца як “наіўнае” і “прыроднае”» [Яковлева 1992, с. 73].

Першасны аналіз ФА беларускай мовы з агульным значэннем ‘хутка’ дазваляе адзначыць колькасную рэпрэзентацыю такой часовай характарыстыкі (больш за 70 ФА) і канстатаваць, што аснову семантыкі ўсіх ФА складае вобраз, асноўная функцыя якога заключаецца ў выражэнні суб'ектыўнага, эмацыянальна-ацэначнага погляду на абстрактнае паняцце хуткасці як адной характарыстыкі катэгорыі часу і прадстаўленні другасных моўных адзінак яркімі, нагляднымі ў нашым уяўленні.

Менавіта разнастайнасць вобразаў, з аднаго боку, тлумачыць колькасны склад і, з другога боку, вызначае адметнасць семантыкі ФА з агульным значэннем ‘хутка’ і адпаведна ўплывае на іх выбар і выкарыстанне ў маўленні. У семантыцы ФА маецца ўказанне на максімальную ступень праяўлення прыкметы дзеяння з дапамогай семантычнага кваліфікатара *вельмі*, што адразу адрознівае ФА ад сінанімічных стылістычна нейтральных лексем *хутка*, *скора*, якія ацэнак такога плана не даюць. Па-другое, у залежнасці ад вобразаў усе ФА з агульным значэннем ‘хутка’ паводле семантыкі падзяляюцца на некалькі груп з улікам адсутнасці ці наяўнасці самых розных адценняў, ці дадатковых сем, гэтай характарыстыкі часовага працякання.

Так, найбольшую колькасць складаюць ФА са значэннем **‘вельмі хутка’**: *адна нага тут*; *без духу бегчы*, *уцякаць і пад.*; *без душы бегчы*, *уцякаць і пад.*; *без памяці*; *ва /на ўсе лапаткі*; *з усёй /-яе сілы /моцы*; *з усіх капытоў бегчы*, *імчаць і пад.*; *з усіх чатырох*; *колькі <было> духу бегчы*, *імчацца і пад.*; *не на днях*, *а на гадзінах расці*, *развівацца*, *павялічвацца*; *польскім пяронам*; *сямімільнымі*

крокамі ісці, *рухацца*, *набліжацца і пад.*; *што ёсць / было духу*; *што ёсць /было сілы /моцы*; *як з ланцуга /прывяза сарваўшыся ляцець*, *кідацца*, *кінуцца і пад.*; *як бач*; *як бачыш*; *як дуж*; *як з перуна*; *як на крыллях насіцца*, *ляцець*, *узляцець*; *як падсмалены бегчы*, *ляцець і пад.*; *як слова сказаць*; *як стой*.

Астатнія ФА вызначаюцца наяўнасцю той ці іншай дадатковай характарыстыкі і адпаведнай ацэнкай хуткага часовага працякання дзеяння: 1) **‘вельмі хутка, паспешліва, з вялікай скорасцю’** (*аж /ажно толькі пыл курьць /курэў /закурьць /закурэў*; *без агляды*; *высалапішы язык*; *на адной назе збегаць*, *схадзіць і пад.*; *на /ва ўвесь дух бегчы*, *пабегчы*, *імчацца*, *кінуцца і пад.*; *на ўвесь мах бегчы*, *імчацца*, *гнаць і пад.*; *на ўсіх парох*; *на ўсіх парусах*; *на ўсю моц /сілу*; *на хапок*; *поўным ходам*; *у пажарным парадку*; *час не чакае*; *як /нібы жару ўхапішы*); 2) **‘вельмі хутка, імкліва’** (*з усіх ног бегчы*, *кідацца*, *пускацца і пад.*; *на адным дыханні*; *на зламнанне карка*; *на злом галавы*; *на скрут галавы*; *на ўсе жылы бегчы*, *імчаць і пад.*; *на ўсе застаўкі*; *на ўсе ногі бегчы*, *кідацца*, *імчацца і пад.*; *падхапіцца*, *ускочыць як на спружынах*; *чуй дух*; *як мага*); 3) **‘вельмі хутка, імгненна, умомант’** (*у мінуці /мінуту*; *як вокам згледзець*; *як вокам змігнуць*; *як воласу перагарэць*; *як га*; *як на пажар*; *як падкошаны падаць*, *упасці*, *валіцца і пад.*; *як сноп валіцца*, *зваліцца і пад.*); 4) **‘вельмі хутка, у бліжэйшы час’** (*вось-вось /во-во /вот-вот*; *гэтымі днямі*; *на <гэтых> днях*; *на парозе*; *не сёння-заўтра //не сягоння-заўтра //не сёння /сягоння дык /то заўтра*; *не за гарамі /гарой*) ці толькі **‘ў бліжэйшы час, у блізкай перспектыве’** (*з гадзіны на гадзіну чакаць*, *з'явіцца і пад.*; *з дня на дзень*; *з минуты на минуту //з хвіліны на хвіліну чакаць*, *павінен*, *можа прыйсці*, *паказацца*, *быць і пад.*; *з секунды на секунду чакаць*, *павінен*, *можа прыйсці*, *паказацца*, *быць і пад.*; *з часу на час*; *на падыходзе /падходзе*); 5) **‘вельмі хутка і ў вялікай колькасці’** (*як грыбы <пасля дажджу>*); 6) **‘вельмі хутка і непрыкметна’** (*як адна мінута*); 7) **‘вельмі хутка і добра’** (*як на дражджах расці*, *папраўляцца і пад.*).

У аснове ФА са значэннем ‘хутка’ ляжыць метафара, якая з'яўляецца найбольш моцным стылістычным прыёмам і якая не толькі фарміруе паняцце пра хуткасць працякання часу, але найперш вызначае спосаб мыслення чалавека, адлюстроўваючы аналогію і выяўляючы асацыяцыю паміж хуткасцю як невядомым паняццем і паняццямі з іншых сфер, што служаць яе прадстаўленню як ужо вядомыя, асвоеныя чалавекам. На аснове гэтага можна выдзеліць некалькі тыпаў агульных метафар, што прадстаўляюць такім чынам абстрактнае паняцце хуткасці як фразеалагічны спосаб вобразнага ўяўлення, вымярэння і ацэнкі лінейнага працякання часу.

У найбольшай колькасці вобразаў аналізаваных ФА ляжыць агульная мадэль метафары **«хуткасць часу – перамяшчэнне, рух (ісці, бегчы, уцякаць, знікаць)»**, і адпаведна ў ФА абраны тыя кампаненты-цэнтры вобразаў, што служаць чалавеку эталонамі такога абазначэння, ці абстрактнае новае паняцце

хутка перадаецца праз ужо вядомыя паняцці. Гэта ФА адна нага тут, на адной назе, з усіх ног, на ўсе ногі, што пабудаваны на аснове антропнай метафары, у якой абстрактнае паняцце хутка прыпадабняецца да рухальнай дзейнасці нагі ці ног з іх сімвалічнай «перамяшчальнай» функцыяй. А з дапамогай дадатковых кампанентаў *усіх, усе* як сродкаў перадачы стэрэатыпнага ўяўлення пра максімальную ступень праяўлення руху чалавека ў прасторы ствараецца ўяўленне пра абстрактнае паняцце *вельмі хутка*.

Тое ж, толькі выяўляючы асацыяцыю з рухам жывёл і адпаведна выкарыстаннем заанімнай метафары, даводзяць ФА з *усіх капытоў, з усіх чатырох*, у якіх перададзена стэрэатыпнае ўяўленне аб уласцівасцях, характарыстыках прасторавых і часавых вымярэннях капытоў як часткі цэлага, колькасца паказчыка такога вымярэння ног як выток асэнсавання хуткасці руху чалавека ці жывёлы.

Да апошніх далучаем кампаратыўную ФА як з ланцуга */прывязі сарваўшыся*, дзе даецца вобразнае ўяўленне пра абстрактную прыкмету хуткасці часу руху чалавека на аснове параўнання як выніку назірання за хуткасцю руху сабакі, што сарваўся з ланцуга як сімвалічнага абазначэння няволі і стараецца ўцячы.

А вось у аснову вобраза ФА *сямімільнымі крокамі*, дзякуючы далучэнню да лексемы *крок* азначальнага кампанента, што скіроўвае нас да вуснай народнай творчасці і ўзгадвае прабытую меру даўжыні (*міля* – ‘дарожная мера даўжыні’, *марская міля* – ‘умоўная мера даўжыні, роўная 1852 метрам’ [ТСБМ, с. 156]), пакладзена метафара, паводле якой тэмп развіцця чаго-небудзь прыпадабняецца да перамяшчэння чалавека-скарахода, ці руху сямімільнымі крокамі. Крок у вобразе ФА выконвае ролю эталона самага кароткага інтэрвала часу ці кароткага этапа дзейнасці або выканання дзеяння, а вобраз ФА на аснове прыёму гіпербалізацыі, ці казачнага ўяўлення пра сямімільны крок, які працякае ў часавым вымярэнні, перадае стэрэатыпнае ўяўленне пра хуткасць развіцця, змен чаго-небудзь ці ў чым-небудзь.

Асобную групу ФА складаюць тыя, у якіх антропная метафара пабудавана на прыпадабненні пэўных фізічных асаблівасцей, уласцівых самому чалавеку пры ажыццяўленні яго руху, перамяшчэнні ў прасторы, ці, наадварот, адсутнасці гэтага да абстрактнага паняцця хутка. І такімі, у асобных разам са сродкамі стэрэатыпу максімальнага выканання руху *ўсе, усіх, было, ёсць* ці *без*, выступаюць ФА *ва /на ўсе лапаткі; з усёй /-яе сілы /моцы; колькі <было> духу; на адным дыханні; на /ва ўвесь дух; на ўвесь мах; на ўсе жылы; на ўсю моц /сілу; што ёсць /было духу; што ёсць /было сілы /моцы; як дуж; высалапіўшы язык; на зламманне карка (-у) /шыі; на скрут галавы, без агляды, без духу; без душы; без памяці*. Вобраз кожнай ФА, у залежнасці ад прыпадабнення хуткасці руху да таго, што стала сродкам вымярэння яго хуткасці, даводзіць пра розныя ўмовы яго працякання, указвае на выкарыстанне кожнай ФА ў розных сітуацыях.

Да іх далучаюцца ФА больш позняга ўтварэння, у якіх эталонамі хуткага перамяшчэння абраны вобразы, звязаныя з назіраннем чалавека за рухам розных тэхнічных сродкаў: *на ўсе застаўкі; на ўсіх парах; на ўсіх парусах; поўным ходам*.

Узгадаем і ФА, што ўтвораны ў выніку фразеалагізацыі параўнальных зваротаў з прычыны надання ім сімвалічнай функцыі ў перадачы стэрэатыпнага ўяўлення беларусаў аб уласцівасцях, характарыстыках ці асаблівасцях часавага руху птушак (*як на крыллях*), самога чалавека, асабліва ў экстрэмальных умовах (*як /нібы жару ўхапіўшы; як на пажар; як падсмалены*), што заснаваны на назіраннях чалавека і скарыстаны для перадачы вобразнага ўяўлення пра часовае вымярэнне хуткасці руху чалавека.

Але ўсе вышэй адзначаныя ФА дзякуючы такім вобразным метафарам, здольным ствараць псіхалагічнае напружанне, на фоне якога ў значэнне адзінак «укліньваюцца» пачуцці-адносіны чалавека, набылі ролю эталонаў, меры вымярэння хуткасці руху, а з улікам вобраза кожнай, унутранай формы – для ацэнкі і выражэння самых розных адносін для такой часовай уласцівасці перамяшчэння чалавека ў прасторы. Напрыклад, ФА *без агляды*, захоўваючы скрытую інфармацыю пра міфалагічнае ўяўленне аб аглядванні і яго забароне як прасторавага вобраза бяды, пагрозы, што знаходзіцца ззаду чалавека; ФА *без памяці* – пра сувязь руху, перамяшчэння чалавека і яго эмоцыямі. Вось таму метафарычны вобраз першай прыпадабняе хуткасць руху, уцякання чалавека нежаданню, страху аглянуцца назад, а другая ФА – прыпадабненне хуткасці бегу да эмацыянальнага ўздыму пры гэтым, а як вынік – ФА *без агляды* набыла ролю эталона хуткасці бегу, дакладней уцякання з выпадку якой-небудзь пагрозы, а ФА *без памяці* – эталона імклівага руху пад уздзеяннем пэўных эмоцый і пачуццяў.

Не менш цікавых вобразаў ФА пабудавана на аснове другой агульнай мадэлі метафары – «хуткасць часу – дзеянне», вобразы якіх служаць беларусам эталонамі вызначэння часовай хуткасці і пазнанню абстрактнага паняцця праз сябе, свае дзеянні і іх часавую характарыстыку. Гэта ФА *на хапок і на падыходзе /надходзе*, вобразы якіх звязаны з антропным (дзеянне выконвае чалавек), прасторавым і часавым кодамі культуры, калі вынік хуткасці дзеяння чалавека (*хапаць* → *хапок, падыходзіць* → *падыход*) задае меру часу яго ў прасторы. Ці ФА *ў пажарным парадку*, дзе дзякуючы адлюстраванню змены ва ўспрыманні чалавекам звычайнага парадку, чарговасці выканання дзеянняў паводле часу іх выканання, ці хуткасць, спешнасць, пазачарговасць дзеянняў прыпадабняецца да «пажарнага», які рушыць планы, графікі, часавую паслядоўнасць і звычайнасць ходу спраў, выканання дзеянняў, як пры пажары. А ў выніку ФА суадносіцца з часавым кодам культуры і выступае ў ролі эталона неабходнасці хуткасці, спешнасці ў дзеяннях.

Гэта і група кампаратыўных ФА, што суадносяцца з антропным і часавым кодамі культуры

і ў якіх хуткасць выяўляецца праз параўнанне з імгненнасцю позірка чалавека (як бач; як бачыш) ці з успрыманням вокам (як вокам згледзець; як вокам змігнуць), з часавым мінімумам вымаўлення слова (як слова сказаць), розных дзянняў чалавека (як га; як сноп валіцца, зваліцца і пад.; як стой; як падкошаны падаць, упасці, валіцца і пад.; падхапіцца, ускочыць як на спружынах) ці імгненнасці дзеяння з чым-небудзь (як воласу перагарэць) або з хуткім працяканнем прыроднага дзеяння (як з перуна; польскім пярунам).

Да іх прымыкаюць кампаратывы як на дражджах расці, папраўляцца і пад. і расці / вырастаць, з'яўляцца як грыбы <пасля дажджу>, утварэнне якіх абавязана назіранню чалавека за хуткім ростам дражджавога цеста, хуткасцю паяўлення мноства грыбоў пасля дажджу. І кожная ФА, што характарызуецца яркай вобразнасцю, эмацыянальнасцю, экспрэсіўнасцю, служыць для адностравання не толькі хуткасці як адзнакі працякання часу, а яшчэ ацэнкі росту чаго-ці каго-небудзь (сема 'добра') ці колькасці (сема 'мноства') з'яўлення чаго-небудзь там, дзе раней не было.

Асобную групу складаюць ФА, у аснове якіх ляжыць мадэль агульнай метафары «хуткасць часу – адзінка часу» і асноўнымі кампанентамі якіх выступаюць часавыя. Часавы кампанент у складзе ФА для вымярэння хуткасці выканання якога-небудзь дзеяння чалавекам, увогуле ажыццяўлення чаго-небудзь, надыходу і інш. прадстаўлены лек-

семамі секунда як наймення самай малой адзінкі вымярэння працягласці часу (з секунды на секунду чакаць, павінен, можа прыйсці, паказацца, быць і пад.), мінута, хвіліна (у мінуці /мінуту; з мінуты на мінуту //з хвіліны на хвіліну чакаць, павінен, можа прыйсці, паказацца, быць і пад.; як адна мінута; без пяці мінут), гадзіна, час (з гадзіны на гадзіну чакаць, з'явіцца і пад.; з часу на час), найменнямі адрэзкаў сутачнага вымярэння дзень (гэтымі днямі; на <гэтых> днях; з дня на дзень), сёння, заўтра (не сёння-заўтра //не сягоння-заўтра //не сёння / сягоння дык /то заўтра) ці проціпастаўлення двух тыпаў адзнак вымярэння (не па днях, а па гадзінах расці, развівацца, павялічвацца). Утварэння з імі вобразы ФА служаць перадачы не толькі на ўказанне хуткасці працякання дзеяння ці яго ажыццяўлення, але найбольш як сродкі ўказання на бліжэйшы час у яго ажыццяўленні.

Высновы. Такім чынам, шматлікія фразеалагізмы беларускай мовы як рэпрэзентанты адзнакі хуткасці катэгорыі часу пабудаваны на аснове трох асноўных мадэляў метафары («хуткасць часу – перамяшчэнне, рух»), «хуткасць часу – дзеянне» і «хуткасць часу – адзінка часу»), якія прадстаўляюць агульны сэнс, а кожная даводзіць сваю адметнасць, паколькі ўзнікла на аснове культурнага і фізічнага вопыту беларусаў, аформлена ў эмацыянальных, экспрэсіўных вобразах з мінулых часоў для выражэння суб'ектыўнага, эмацыянальна-вобразнага меркавання пра такое абстрактнае паняцце як хуткасць часу.

ЛІТАРАТУРА

1. Артемова О.А. Вербализация темпорального континуума во фразеологической картине мира белорусского и английского языков. *Славянская фразеология в синхронии и диахронии: сб. научных статей. Вып. 2.* (Гомель, 2014 г.). С. 68–71.
2. Баруздина С.А. Лингвокультурный концепт «время» в метафорических репрезентациях (на материале немецкого языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Смоленск, 2008. 18 с.
3. Большой фразеологический словарь русского языка / Отв. ред. В.Н. Телия. 4-е изд. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2009. 784 с.
4. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 456 с.
5. Ляшчынская В.А. Фразеалагічная эмацыянальная канцэптасфера беларусаў. Мінск: РІВШ, 2012. 246 с.
6. Ляшчынская В.А. Базавыя канцэпты фразеалагічнай карціны свету беларусаў. Мінск: РІВШ, 2015. 223 с.
7. Ляшчынская В.А. Канцэпты прыродных стыхій у фразеалагічнай карціне свету беларусаў: агонь, вада, зямля і паветра. Мінск: РІВШ, 2018. 222 с.
8. Редин П.А. Фразеологизмы с пространственным и временным значением в современном украинском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Харьков, 1989. 196 с.
9. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 288 с.
10. ТСБМ 1979 – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 3: Л-П [рэд. тома П.М. Гапановіч]. Мінск: Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1979. 672 с.
11. Щербина В.Е. Концепт «время» во фразеологии немецкого и русского языков: монография. Оренбург: ГОУ ОГУ, 2008. 138 с.
12. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира: модели пространства, времени и восприятия. Москва: Гнозис, 1994. 343 с.

REFERENCES

1. Artemova O.A. (2014) Verbalizatsiya temporalnogo kontinuumu vo frazeologicheskoy kartine mira belorusskogo i angliyskogo yazyikov [Verbalization of the temporal continuum in the phraseological world model of the Belorussian and English languages]. *Slavyanskaya frazeologiya v sinhronii i diahronii*: sb. nauchnykh statey. Vyip. 2. (Gomel, 2014 g.). S. 68–71 [in Russian].
2. Baruzdina S.A. (2008) Lingvokulturniy kontsept «vremya» v metaforicheskikh reprezentatsiyah (na materiale nemetskogo yazyika) [Linguocultural concept «time» in metaphorical representations (based on the material of the German language): avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Smolensk. 18 s. [in Russian].
3. Bolshoy frazeologicheskii slovar russkogo yazyika (2009) [Comprehensive phraseological dictionary of the Russian language] / Otv. red. V.N. Teliya. 4-e izd. Moskva: AST-PRESS KNIGA. 784 s. [in Russian].
4. Kovshova M.L. (2013) Lingvokulturologicheskii metod vo frazeologii: Kodyi kulturyi [Linguocultural method in phraseology: Culture codes]. Moskva: Knizhnyi dom «LIBROKOM». 456 s. [in Russian].
5. Lyashchyinskaya V.A. (2012) Frazealagichnaya ematsiyanalnaya kantseptasfera belarusaŭ [Phraseological emotional conceptual sphere of Belarusians]. Minsk: RIVSh. 246 s. [in Belorussian].
6. Lyashchyinskaya V.A. (2015) Bazavyiya kantseptyi frazealagichnay kartsinyi svetu belarusaŭ [Basic concepts of the phraseological world model of Belarusians]. Minsk: RIVSh. 223 s. [in Belorussian].
7. Lyashchyinskaya V.A. (2018) Kantseptyi pryirodnykh styihiy u frazealagichnay kartsine svetu belarusaŭ: agon, vada, zyamlya i pavetra [Concepts of natural elements in the phraseological world model of Belarusians: fire, water, earth and air]. Minsk: RIVSh. 222 s. [in Belorussian].
8. Redin P.A. (1989) Frazeologizmyi s prostranstvennyim i vremennyim znacheniem v sovremennom ukrainskom yazyike [Phraseologisms with spatial and temporal meaning in modern Ukrainian]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.02. Kharkov. 196 s. [in Russian].
9. Teliya V.N. (1996) Russkaya frazeologiya: Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspektyi [Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moskva: Yazyiki russkoy kulturyi. 288 s. [in Russian].
10. TSBM 1979 – Tlumachalnyi sloŭnik belaruskay movy [Explanatory dictionary of the Belorussian language]. T. 3: L-P (1979) [red. toma P.M. Gapanovich]. Minsk: Gal. red. Belarus. Sav. Entsyklapedyii. 672 s. [in Belorussian].
11. Shcherbina V.E. (2008) Kontsept «vremya» vo frazeologii nemetskogo i russkogo yazyikov [The concept of «time» in the phraseology of the German and Russian languages]: monografiya. Orenburg: GOU OGU. 138 s. [in Russian].
12. Yakovleva E.S. (1994) Fragmentyi russkoy yazyikovoy kartinyi mira: modeli prostranstva, vremeni i vospriyatiya [Fragments of the Russian linguistic worldview: models of space, time and perception]. Moskva: Gnozis. 343 s. [in Russian].

METAPHORICAL MEASUREMENT OF TIME TRANSIENCE IN BELORUSSIAN PHRASEOLOGY

Abstract. The appeal to the phraseology of the Belarusian language is dictated by modern trends of globalization processes that threaten to level national values, national and cultural distinctions of Belarusians, thereby the role of each language and especially its phraseological units that act as a connecting link between the language and culture of people, the units of the “language” of culture of Belarusians. Phraseological units record, preserve and transmit without changing the form and content of the cultural information developed by the people and laid down in the past as a way of consolidation and gaining knowledge as a means of presenting of the most important aspects of people’s lives both figuratively and briefly; and more important means to master the inherent and specific Belarusian moral and spiritual values of Belarusians, both universal and distinctive nationally. Such a universal category as time is of particular interest, as a separate concept of the picture of the world of Belarusians, presented in Belarusian phraseology in numerous and varied ways.

The article, based on the phraseological units of the Belarusian language with the general meaning “quickly”, establishes the role of metaphor in creating images of units to clearly indicate, characterize and evaluate the speed of time, reveals the cultural connotation, the stable value content of culture, its categories and meanings, the interaction of language and culture in range of cultural and national identity. As a result of the analysis of phraseological units and the interpretation of their figurative ideas about the speed of time, first of all, a temporary assessment of the actions of the person is revealed, and the presence of synonymic units with a common meaning of “quickly” indicates a gradation of the general meaning, differentiation in accordance with the image of the semantic shade, stylistic features of use and a wide range of national-cultural foundations of unit images to represent one characteristic of the abstract concept of time – its transience as a qualitative assessment of ongoing activities.

Keywords: phraseology, time, fast, cultural code, metaphor, image, national-cultural connotation, assessment, semantics, gradation.

**МЕТАФОРИЧНЕ ВИМІРЮВАННЯ ШВИДКОПЛІННОСТІ ЧАСУ
В БІЛОРУСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ**

Анотація. Звернення до фразеології білоруської мови продиктоване сучасними тенденціями глобалізації, які загрожують нівелюванням національних цінностей, національними та культурними відмінностями білорусів, у зв'язку з чим зростає роль мови та особливо її фразеологічних одиниць, які виступають сполучною ланкою між мовою й культурою народу, одиницями “мови” культури білоруського народу. Фразеологічні одиниці записують, зберігають та передають, не змінюючи форми та змісту культурної інформації, виробленої людьми та закладеної в минулому як спосіб консолідації та здобуття знань, як засіб об'єднано і стисло подати найважливіші аспекти життя людей і, що найголовніше, як засіб пізнання властивих і характерних для білорусів моральних і духовних цінностей, як загальнолюдських, так і національних самобутніх. Особливий інтерес представляє така універсальна категорія, як час, оскільки окрема концепція картини світу білорусів, представлена в білоруській фразеології, незліченна і різноманітна.

У статті встановлено роль метафори у створенні образів одиниць для візуального позначення характеристик та оцінки швидкоплинності часу, розкрито культурний підтекст, стабільне значення культури, її категорії та значення, взаємодія мови та культури в діапазоні культурної та національної ідентичності.

Унаслідок аналізу фразеологізмів та інтерпретації відтворення в них образних уявлень про швидкоплинність часу з'ясовується перш за все оцінка часу дій людини, а наявність синонімічних одиниць із загальним значенням ‘швидко’ свідчить про градацію загальної цінності, диференціацію за образом семантичного відтінку, про широкий спектр національно-культурних основ одиниць, що представляють єдину характеристику абстрактного поняття часу – його швидкоплинність як якісну оцінку подій.

Ключові слова: фразеологія, час, швидко, код культури, метафора, образ, національно-культурна конотація, оцінка, семантика, градація.

© Лещинська О., 2020 р.

Ольга Лещинська – доктор філологічних наук, професор кафедри білоруської мови Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Гомель, Республіка Білорусь; <https://orcid.org/0000-0002-6997-1986>

Olha Leshchynska – Doctor of Philology, Professor of the Belorussian Language Department, Frantsisk Skorina Gomel State University, Gomel, the Republic of Belarus; <https://orcid.org/0000-0002-6997-1986>